

وضعیت خانواده در ایران

«پیمایش ملی خانواده» را جهاد دانشگاهی واحد البرز در سال ۱۳۹۷ انجام داده است. مدیران علمی این پیمایش ایرج فیضی و مرضیه ابراهیمی بودند. محسن گودرزی مشاور علمی و سعید معیدفر و سوسن باستانی ناظران بودند.

جوامع بشری همواره در حال تغییر بوده‌اند. اما ویژگی جوامع مدرن، تغییرات سریع است و گویا هرچه زمان جلوتر می‌رود بر سرعت تغییرات نیز افزوده می‌شود. این تغییرات با اینکه همواره وجوه مثبت یا منفی داشته است. اما عموماً این تغییرات از حیث تأثیراتی که بر سنت‌های جامعه و نهادهای کهن و انتظام‌بخش جامعه دارد نگران‌کننده و همراه با هراس و دلواپسی بوده است. شاید بتوان گفت نهاد خانواده پس از نهاد دین مهم‌ترین نهادی است که تغییرات آن موجب هراس و نگرانی شده است.

تغییرات خانواده هرچند مرتبط و متأثر از تغییرات کلی جامعه است اما نگرانی بیشتری ایجاد کرده و گویی انتظار این است که علی‌رغم تغییرات جامعه این نهاد نباید تغییر کند. اما آنچه روشن است خانواده هم از حیث ساختاری و هم از حیث کارکردی دچار تغییرات اساسی شده است. هرچه زمان جلوتر آمده خانواده کوچک‌تر شده و از لحاظ ساختاری از شکل گسترده به هسته‌ای و پس از آن به انواع جدیدتری تبدیل شده است. از حیث کارکردی نیز به‌طور مداوم کارکردهای خانواده کاهش پیدا کرده و به نهادهای جدید و بیرون از خانواده واگذار شده است.

تغییرات حوزه خانواده در کشور ما به‌خصوص در سال‌های اخیر نگرانی‌های زیادی را ایجاد کرده است. تغییراتی نظیر کاهش بعد خانواده، افزایش سن ازدواج، کاهش نرخ باروری، افزایش درصد زنان سرپرست خانوار، افزایش طلاق، طلاق عاطفی، افزایش خانوارهای تک نفره و مواردی از این قبیل نگرانی‌های زیادی را ایجاد کرده است. این نگرانی‌ها، بحث و اظهارنظرهای فراوان و متفاوت و گاه متناقضی را پیرامون خانواده ایجاد کرده است. اما علی‌رغم این شرایط، اطلاعات جامع و تصویر روشن و علمی و تعمیم‌پذیر از وضعیت خانواده در ایران در دست نیست. اطلاعات ملی در حوزه خانواده منحصر است به اطلاعات محدود سرشماری‌ها و برخی اطلاعات طرح‌های ملی که به‌طور جزئی و در کنار موضوعات اصلی خود به موضوع خانواده هم پرداخته‌اند.

فقدان اطلاعات جامع و ملی، مختص موضوع خانواده نیست، بلکه این مسئله (به استثنای چند مورد محدود) شامل موضوعات و مسائل متعدد حوزه علوم اجتماعی است. علوم اجتماعی کشور ما به‌دلیل فقدان سنت طرح‌های ملی، فاقد شناخت و تصویر دقیق از مسائل اجتماعی کشور است. به‌همین دلیل گاه به استناد چند مصاحبه، مشاوره یا پژوهش‌های موردی کوچک، توصیف‌ها و تبیین‌های نادرست و غیرمستندی صورت می‌گیرد. به‌عنوان مثال آمارهای بسیار متفاوتی که در خصوص میزان تأثیر نارضایتی جنسی بر طلاق در رسانه‌های مختلف ذکر می‌شود از این قبیل است.

منظور از تصویر دقیق و جامع، فقط یک تصویر کلی برای همه جامعه نیست، بلکه این تصویر لایه‌های مختلفی دارد که لازم است از هم تفکیک شود. اینکه جامعه به‌طور کلی چه نگرشی به ازدواج، طلاق، برابری جنسیتی و ... دارد یک چیز است اما اینکه مثلاً جوانان در مقایسه با سالمندان، زنان در مقایسه با مردان، مجردها در مقایسه با

متأهل‌ها، افراد دارای تحصیلات پایین در مقایسه با افراد دارای تحصیلات بالاتر و ساکنان شهرهای مراکز استان در مقایسه با ساکنان سایر شهرهای کشور چه دیدگاه و نگرشی در هر کدام از این موضوعات دارند مسئله دقیق‌تر و مهم‌تری است. این مقایسه‌ها و تفکیک‌ها می‌تواند پرده از تعارضات و تضادهای جامعه، نیازها و خواست‌های گروه‌های مختلف جامعه بردارد و روندهای آتی جامعه را نمایان سازد.

بنابراین مسئله صرفاً فقدان تصویر دقیق و جامع نیست، بلکه ضرورت تحلیل و تبیین نیز هست. اگر خانواده به‌عنوان یک نظام یا خرده‌نظام تلقی شود، آنگاه می‌توان انتظار داشت ابعاد مختلف آن با هم در ارتباط و تأثیرپذیر و تأثیرگذار بر هم باشند. براین‌اساس می‌توان گفت شناخت ابعاد مختلف این نظام می‌تواند شناخت بهتری از مکانیسم‌های علی و فرایندهای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن را روشن سازد و بنابراین تبیین و تحلیل بهتری از مسائل موردبررسی را ارائه کند.

پیمایش حاضر باتوجه‌به نکات فوق تنظیم و طراحی شده است. هدف از این پیمایش ارائه تصویر دقیق، جامع و تعمیم‌پذیری از وضعیت خانواده در ایران است. در این تصویر سعی شده ابعاد مختلف خانواده دیده شود؛ از موضوعات و مسائل مرتبط با قبل از ازدواج تا موضوعات مرتبط با زندگی خانوادگی و نهایتاً موضوعات مرتبط به پایان زندگی خانوادگی و طلاق. موضوعات و مسائلی نظیر شناخت زوجین قبل از ازدواج از یکدیگر، تصمیم‌گیرنده در ازدواج، نقش خانواده، اهمیت مراسم ازدواج، معیارهای انتخاب همسر، رضایت از همسر و فرزندان، ساختار قدرت در خانواده، میزان وقوع انواع خشونت‌های خانگی، تعارضات زناشویی، موارد اختلاف و شیوه‌های حل اختلافات، فرزندآوری، فرزندپروری، نگرش به ازدواج، طلاق و... در این پیمایش موردبررسی قرار گرفته است. لازم به ذکر است که ابعاد مختلف خانواده تا حد امکان هم در بعد نگرشی و هم در بعد رفتاری بررسی شده است.

حاصل پیمایش حاضر مجموعه‌ای از داده‌ها و اطلاعات حوزه خانواده در مناطق شهری ایران است. این مجموعه ارزشمند از اطلاعات علاوه بر ارائه تصویری دقیق و تعمیم‌پذیر از وضعیت خانواده در ایران این امکان را فراهم کرده تا در قالب تحلیل ثانویه‌های موضوعی، ابعاد مختلف خانواده با دقت و تمرکز بیشتر و مبتنی بر چارچوب‌های نظری متناسب، مورد تحلیل و تبیین قرار گیرد.